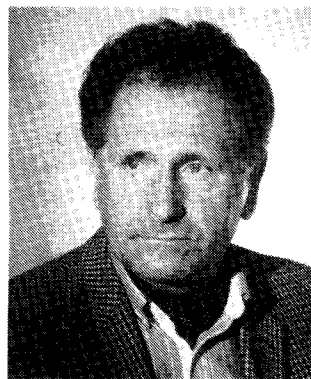

R.K. Kerk en staat in Polen: een instabiele verhouding

prof. dr. O. Kuschpèta

De Communistische Partij en het Episcopaat denken verschillend over de 'evangelische missie' van de katholieke kerk in Polen. Daarom, concludeert prof. Kuschpèta, zal de verhouding tussen beide vooralsnog verre van stabiel blijven. Hij schetst in zijn artikel de voorgeschiedenis en de actuele situatie van de katholieke kerk in Polen.

Prof. dr. O. Kuschpèta (1924) is Oost-Europa-deskundige aan de Katholieke Hogeschool Tilburg. Hij is lid van de commissie Alternatieve Veiligheidsmodellen van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en lid van de Commissie Financiën gemeente Hilvarenbeek.

Door de gehele duizendjarige Poolse geschiedenis heen heeft de R.K. Kerk dominerende invloed gehad op de geestelijke en culturele vorming van het Poolse volk. Zo zeer dat de Pool identiek werd gesteld met katholiek. In tijden van vreemde overheersing, na de delingen van Polen (in 1772, 1793 en 1795) is de R.K. Kerk zonder twijfel de hoedster geweest van de Poolse nationale identiteit. Met recht heeft wijlen Kardinaal Wyszyński in 1949 kunnen zeggen, dat de R.K. Kerk duizend jaar het Poolse Vaderland 'in haar handpalm heeft gekoesterd'¹⁾.

Het is juist aan het nationale karakter van de Poolse Katholieke Kerk te danken dat zij zich ongeschonden in de atheïstische staat wist te handhaven. Ja, zelfs meer. De positie en de invloed van de R.K. Kerk is met de jaren sterker geworden en in religieus opzicht kan men zelfs van een opbloei spreken. Nog steeds groeit het aantal priesterroepingen. In 1984 waren er 1394 kerken in aanbouw en voor enkele honderden kerken werden door de staatsautoriteiten bouwvergunningen verstrekt²⁾.

Toch zijn de Poolse Katholieke Kerk, haar hiërarchie en gelovigen, moeilijkheden, grote spanningen en zelfs vervolgingen in het veertigjarig bestaan van de socialistische Poolse Volksrepubliek niet bespaard gebleven. De verhouding tussen de R.K. Kerk en de staat is nog steeds verre van stabiel.

Zodra het Rode leger in de zomer van 1944 de Poolse Oost-gebieden op de Duitsers begon te veroveren, werd op initiatief van de Poolse communisten op 21 juli 1944 een Comité van de Nationale Bevrijding in het leven geroepen. Eén dag daarop werd in een manifest het politiek en sociaal-economisch programma ontvouwd. Dit Comité, op 31 december 1944 omgevormd tot de Voorlopige Regering, werd direct door de Sowjet-Unie erkend. Aldus kwamen de communisten, gesteund door enkele andere linkse

1) Citaat uit de redevoering op 7 mei 1945. zie Janusz St. Pasiert Polski Kościół Ludu (Poolse 'Volkskerk'), *Przegląd Katolicki* (nr. 34, 25.8.1985) 3.

2) Gegevens ontleend aan Jerzy Jarzaniec, Posługi religijne, *Polityka* (nr. 47, 23.11.1985) 3/4.

groeperingen, aan het staatsroer in het katholieke Poolse land. De Poolse exil-regering in Londen, die de steun had van de meerderheid van het volk en erkend was door de Westerse geallieerden en ook door het Vaticaan, werd buiten spel gezet.

Het vanuit Lublin opererende Pools-communistische bewind concentreerde zich op twee punten: het organiseren van het machtsapparaat en het nemen van sociaal-economische maatregelen ter voorbereiding van de opbouw van de socialistische samenleving. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog beschikten de communisten reeds over het sterke Poolse Volksleger en het staatsveiligheidsapparaat, controleerden de Poolse kolonisatie van de op Duitsland gewonnen gebieden en bepaalden de economische strategie.

Ondanks talrijke uitspattingen van Russische militairen ontzagen de Sowjetoverwinnaars de Poolse Katholieke Kerk. Ook de Poolse volksdemocratische autoriteiten traden behoedzaam ten opzichte van de Katholieke Kerk op.

De contouren van de kerkelijke politiek begonnen zich af te tekenen na de conferentie van Potsdam (17 juli – 2 augustus 1945), ten gevolge waarvan de westgrens van Polen tot de Oder-Neisse-linie werd verschoven. Toen de Primaat Kardinaal Hlond, gebruikmakend van de buitengewone volmachten van Paus Pius XII, op 15 augustus 1945 voor de nieuwe Poolse westgebieden vijf Apostolische Administratoren met de rechten en plichten van de residerende bisschoppen benoemde, kwam een onverwachte reactie van de Voorlopige regering. Met name werd het besluit van de Ministerraad van 12 september gepubliceerd, waaruit bleek dat:

- a. omdat het Vaticaan de regering in Warschau niet erkende, en derhalve geen normale diplomatieke relaties met Polen onderhield, de benoeming van de Apostolische Administratoren niet ter kennis genomen werd;
- b. omdat het Vaticaan door de benoeming van twee Bisschoppen tijdens de Duitse bezetting in strijd met het concordaat van

1925 gehandeld zou hebben, dit verdrag geen rechtskracht meer bezat.

Tevens was in het besluit te lezen, dat de Ministerraad 'de activiteit van de Katholieke Kerk zoals tot nu toe het geval is geweest niet zal belemmeren en verder volle vrijheid van haar activiteit in het kader van de bestaande wetten verzekert'³⁾.

De opzegging van het concordaat, ogenschijnlijk gericht tegen de Heilige Stoel, de-graduateerde ipso facto de Katholieke Kerk, tot nog toe rechtens erkende autonome subject in de Poolse samenleving, tot een louter object van de binnenlandse politiek van de regering. Nu werd het volstrekt duidelijk dat de nieuwe machthebbers niet voornemens waren de vooroorlogse positie van de R.K. Kerk te herstellen. Maar de zielzorg en het pastoraal werk waren vooralsnog niet in gevaar.

Het jaar 1947 luidde binnenlandse en internationale ontwikkelingen in, die moeilijke tijden voor de Poolse Katholieke Kerk teweegbrachten.

Na de in januari gehouden algemene verkiezingen werd communist B. Bierut staatspresident. Het parlement en de regering werden door het 'Democratische Blok' onder de aanvoering van de communisten overheerst. Tegen de voorstanders van de democratie richtte zich de politieterror.

In de herfst van hetzelfde jaar werd in Praag 'Kominform' (Kommunistisch Informatiebureau) in het leven geroepen, waardoor de greep van Staliin op de communistische partijen verstevigd werd.

In mei 1948 is tussen de PPS (Poolse Socialistische Partij) en de communisten een fusie tot stand gekomen, zodat de communisten de alleenheerschappij verkregen.

Tengevolge van een en ander werden staatsrechtelijke, politieke en sociaal-economische doelstellingen op die van de Sowjet-Unie afgestemd en ter realisering daarvan werden hoe langer hoe meer Stalinistische

3) Hansjakob Stehle, *Die Ostpolitik des Vatikans* (München/Zürich, 1975) 282/3.

dwang- en repressiemethoden aangewend. De communistische PZPR (Poolse Verenigde Arbeiderspartij) koerste naar de bolsjevisatie van Polen.

De nieuwe koers, maar vooral de collectivisatie van de landbouw, stuitte op tegenstand van brede lagen van de bevolking en gewapend verzet van de nog steeds opererende ondergrondse strijdkrachten. De spreekbuis van de protesterenden werd de R.K. Kerk. Vanaf preekstoelen werd de ontevredenheid van de bevolking geventileerd en het regeringsbeleid bekritiseerd.

Afgezien van de arrestatie in 1946 van Bisschop Kocylowskyj van Przemyśl voor de Oekraïense katholieken van de Oosterse ritus en de uitlevering van deze prelaat aan de Russen, hebben zich sinds de opzegging van het concordaat tot 1947 geen flagrante schendingen van de geloofsvrijheid voorgedaan. Wel wilden de autoriteiten de in de nieuwe Poolse westelijke gebieden in beslag genomen kerkelijke eigendommen niet teruggeven. Er kwamen ook spanningen en wrijvingen tussen de R.K. Kerk en de communistische regering, omdat niet zelden de kerkdienaren werden gechicaneerd en met hinderlijke 'administratieve maatregelen' werden geconfronteerd. Nu de aan de macht zijnde Poolse communistische partij zich volkomen ondergeschikt aan Moskou gedroeg, verslechterden zienderogen de relaties met de R.K. Kerk en werden hoe langer hoe meer antagonistisch.

Toen aan het einde van 1948 Kardinaal Hlond stierf en Aartsbisschop Wyszyński hem als Primaat opvolgde, moest reeds voor de toekomst van de Poolse Katholieke Kerk worden gevreesd. Immers, de communistische overheid protegeerde niet alleen de door het R.K. Episcopaat niet erkende organisatie 'Pax', die zich aan de politiek van de communistische partij conformeerde en 'voor de vaste plaats van Polen in het socialistische kamp streed'³⁾, maar maakte ook aanstalten om een soort 'patriottische' beweging van priesters op touw te zetten teneinde het Episcopaat te isoleren. Ook de escalatie van de vijandelijke campagne in het

Sowjetblok tegen het Vaticaan, 'de agent van het imperialisme', de talrijke arrestaties van Katholieke Bisschoppen en priesters in de Oekraïne, Roemenië, Tsjechoslowakije en in Hongarije en in het bijzonder het schandelijke showproces tegen Kardinaal Mindszenty in Boedapest voorspelden niets goeds.

De nieuwe Primaat, die bij zijn intronisatie bekende geen politicus, geen diplomaat maar een zielzorger te zijn, nam uit eigen beweging contact met de regering op om een *modus vivendi* tussen de R.K. Kerk en de staat te bereiken. Aartsbisschop Wyszyński meende dit te mogen doen op grond van de bijzondere en vèrgaande pauselijke volmachten, die zijn voorganger uit het Vaticaan had meegebracht, en te moeten doen uit nood. De regering wees de uitgestoken hand niet af. In 1949 werd een gezamenlijke commissie van de staats- en kerkelijke vertegenwoordigers in het leven geroepen. Op 14 april 1950 werd door deze vertegenwoordigers een 'akte van overeenstemming' (dus geen verdrag) getekend.

Het bovengenoemde document bevatte principiële uitspraken en concrete afspraken inzake relaties tussen de R.K. Kerk en de staat, die op het volgende neerkwamen:

1. Het Episcopaat erkende dat de door de Duitsers herwonnen gebieden een integraal deel vormen van de Republiek en richtte zich tot de Heilige Stoel om de definitieve regeling van de kerkelijke administratie door de verheffing van de residerende Bisschoppen tot Ordinarii.
2. Er werd vastgesteld, dat de Paus in de vragen van het geloof, van de moraal en van de kerkelijke jurisdictie de enige en de hoogste autoriteit van de Kerk is en dat op de overige gebieden het R.K. Episcopaat zich door het Poolse staatsbelang laat leiden.
3. Uitgaande van het principe dat de missie van de Kerk vervuld kan worden in verschillende maatschappelijk-economische systemen, die door de wereldlijke machten gerealiseerd worden, nam het Episcopaat op zich de geestelijkheid te instrueren geen tegenstand te bieden tegen de ontwikkeling van

de coöperatie op het platteland. Dit derhalve, omdat elk coöperatiesysteem fundamenteel op de ethische basis van de menselijke natuur berust, die op vrijwillige sociale solidariteit gericht is en algemeen welzijn ten doel heeft.

4. Trouw aan haar grondbeginselen zal de Kerk elk optreden tegen de staat veroordelen en zich vooral weren tegen elk misbruik van de religieuze gevoelens voor de tegen de staat gerichte doeleinden.

5. De regering zegde toe geen hinderpalen te zullen zetten tegen:

- het godsdienstonderwijs op de scholen;
- de zielzorg in het leger en in de ziekenhuizen;
- het voortbestaan van de Katholieke Universiteit in Lublin;
- de activiteiten van de bestaande Katholieke verenigingen;
- de 'vrije werkzaamheid' van de kloosterorden;
- het houden van pelgrimstochten en processies⁴⁾.

Terecht was Aartsbisschop Wyszyński voldaan met de bereikte resultaten. Immers, de grondslagen van de R.K.Kerk bleven onaangetaast en de mogelijkheden voor de religieuze activiteiten veilig gesteld.

De vrede tussen de Katholieke Kerk en de staat duurde slechts enkele maanden. Onder het voorwendsel dat het Vaticaan niet tot de verheffing van de Voorlopige Administratoren in de op de Duitsers herwonnen gebieden tot gewone Bisschoppen overging (en dus de nieuwe Westgrens van Polen niet erkende) zette de regering in de zomer 1950 het bovenomschreven akkoord op losse schroeven. Op 26 januari 1956 werden de Apostolische Administratoren door de regering gedwongen om hun zetels te verlaten. In hun plaatsen moesten de, merendeels regeringsgezinde, Kapittelvicarissen komen. Om een splitsing van de Kerk te voorkomen, erkende Primaat Wyszyński de opgedrongen Vicarissen. In april 1951 begaf hij zich naar de Heilige Stoel om een oplossing te zoeken voor de ontstane moeilijkheden.

Paus Pius XII en zijn curie konden wel begrip opbrengen voor de gecompliceerde positie van de Poolse Katholieke Kerk. Maar kennelijk gezien het feit, dat vooralsnog het vredesverdrag met (verdeeld) Duitsland niet gesloten was, wilde de Paus niet tot daden overgaan, die de-jure erkenning van de Oder-Neisse-linie als de Poolse westgrens door het Vaticaan impliceerden. Uiteindelijk werd een compromisoplossing getroffen: de Paus benoemde de vijf door de regering verdreven Apostolische Administratoren van de Oder-Neisse-gebieden tot Titularis-Bisschoppen.

Helaas lukte het Aartsbisschop Wyszyński in het daarop op 12 mei 1951 volgende onderhoud met de Poolse staatspresident niet zijn gesprekspartner ertoe over te halen om voorlopig genoeg te nemen met de gedeeltelijke tegemoetkoming van het Vaticaan aan de Poolse wensen. Tot overmaat van ramp ging zich Moskou openlijk met het ontstane conflict bemoeien. Pravda van 17 juli 1951 brandmerkte de houding van het Vaticaan als een politiek, die 'uitsluitend bepaald is uit de optiek van de Amerikaanse imperialisten, die naar de wereldheerschappij streven', kleineerde de reis van Primaat Wyszyński naar het Vaticaan en schold het Poolse Episcopaat uit voor 'De klik, die ..door dik en dun de lijn volgt van het Vaticaan, dat een vijand van de vrede en de democratie is'⁵⁾.

De regering in Warschau ging tot de vervolging van de R.K. Kerk over, die – weliswaar niet in zo grote hevigheid als het het geval was in Roemenië, Tschechoslowakije en Hongarije – tot oktober 1956 duurde. Alle mogelijke middelen, zoals represailles, provocaties en politiereur tegen de geestelijken en pogingen om de Katholieke Kerk van binnenuit te ondermijnen, werden aangewend om de R.K. Kerk aan de communistische regering volkomen onderhorig te maken en haar invloed op de Poolse samenleving radicaal te elimineren. De politiek ge-

4) *Idem*, 306/7.

5) *Idem*, 308.

richt op de verandering van het bewustzijn en van de mentaliteit van Polen en het stoe-len daarvan op de grondslagen van de communistisch-materialistische ideologie werd succesievelijk geïntensiveerd⁶⁾.

Tenslotte werden zelfs de Primaat Wyszynski, aan het einde van 1952 tot Kardinaal benoemd, en enkele andere kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders gearresteerd en in een klooster in afzondering gehouden. Verschillende geestelijken werden in hechtenis genomen.

Eerst na de arbeidersonlusten in Poznan op 28 juni 1956, bloedig neergeslagen door de Poolse en Sowjetmilitairen, en de daarop volgende politieke crisis in de partijleiding en de regering, kwamen gunstiger tijden voor de R.K. Kerk.

Ommekeer

Onder de aanvoering van de in 1954 uit de gevangenis ontslagen en in oktober 1956 tot secretaris-generaal van de communistische Poolse Verenigde Arbeiderspartij gekozen Wladyslaw Gomulka kwam het tot een ommekeer van het binnenlands-politieke beleid. Dit werd mogelijk omdat onder invloed van het destalinisatieproces in de Sowjet-Unie de greep van Moskou op de Oosteuropese satellieten verzwakte en de Communistische Partij van de Sovjet-Unie zich gedwongen zag te verklaren dat voortaan elke communistische partij soeverein zou zijn en zonder inmenging van buiten af een eigen, aan de historische omstandigheden en de nationale eigenaardigheden aangepaste, politiek zou voeren.

Reeds voor de overname van de partijleiding door de gerehabiliteerde Gomulka werden op grond van een amnestie dertigduizend politieke gevangenen vrijgelaten. Ook werd de censuur milder, althans men liet in de pers en in het parlement een opbouwende kritiek op de partijpolitiek toe. Toch maakten deze grote verzoenende gebaren geen einde aan de heerstende onvrede onder de bevolking en de bloedige onlusten in Poznan hebben zelfs vijandige gevoelens van arbeiders tegen het regime gemanifesteerd.

Het was dan ook politiek prudent, dat Gomulka met een beleid startte dat duidelijk gericht was op het wegwerken van de redenen van de ontstane ontevredenheid en opstandigheid van het volk. Aan de R.K. Kerk werd het voorstel gedaan om de onderhandelingen te beginnen ter regeling van wederzijdse relaties.

De net vrijgekomen Kardinaal Wyszynski aanvaardde direct en zonder een voorafgaand overleg met het Vaticaan het voorstel van Gomulka. De gereactiveerde gezamenlijke commissie van staats- en kerkelijke vertegenwoordigers ging aan de slag en bereikte betrekkelijk snel een overeenstemming. De quintessens van deze overeenstemming werd geopenbaard op 7 december 1956 in het communiqué van de commissie.

Zonder dat het uitdrukkelijk vermeld stond, bleek uit de strekking van het communiqué duidelijk dat de overeenstemming van 1950 verder van kracht bleef. Daarenboven verplichtte de regering zich, naast de vrijlating van de veroordeelde geestelijken, 'hinderpalen uit de weg te ruimen, als zij in de vroegere periode bij de verwezenlijking van het grondbeginsel van de volle vrijheid van het religieuze leven optraden', terwijl de Bisschoppen toezegden hun 'volle ondersteuning' te zullen geven aan 'de inspanningen van de regering ter versterking en ontwikkeling van Volkspolen, ter stipte naleving van de wetten van Volkspolen en ter vervulling van de burgerlijke plichten'. Voorts verklaarde de regering zich akkoord met de pauselijke benoeming (voor 1951) van vijf Titularis-Bisschoppen voor de Oder-Neisse-gebieden en Gdansk⁷⁾.

In verband met het nieuwe akkoord nam de regering twee belangrijke beslissingen. Een decreet van 1953, waarin bepaald werd, dat voor de bezetting van elk kerkelijk ambt de goedkeuring van de staat was vereist, werd ingetrokken. In plaats daarvoor kwam een

6) Zdzislaw Morawski, Panstwowe i Koscielne ('Wat van de staat en wat van de kerk is'), dagblad 'Zycie Warszawy', nr. 149, 28.6.1985.

7) Hansjakob Stehle, *op. cit.*, 330.

voor het Episcopaat acceptabele verordening⁸⁾. Ook werd het door de vorige machthebbers uitgevaardigde verbod op de uitgave van een aantal katholieke tijdschriften en kranten opgeheven. Op zijn beurt heeft Kardinaal Wyszyński op 15 januari 1957 de katholieken (± 90% van de totale bevolking van Polen) opgeroepen om aan de nieuwe landelijke verkiezingen deel te nemen. Indirect was deze oproep ook een vorm van het vertrouwen in de Gomulka-equipe, omdat bij

■ Kardinaal Wyszyński streed voor de rechten van de kerk en voor het welzijn van het Poolse volk. ■

deze verkiezingen, zoals het gebruikelijk is in het volksdemocratisch staatsbestel, slechts op de communistische eenheidslijst gestemd kon worden.

Het liet zich aanzien dat het tussen kardinaal Wyszyński en Gomulka aangegane compromis een redelijke basis vormde voor de ontwikkeling van een stabiele verhouding tussen de op marxistisch-leninistische grondslagen gevestigde staat en de Katholieke kerk. Helaas bleek na enkele jaren, toen Gomulka zijn macht had geconsolideerd en Moskou de ideologische en politieke suprematie in Oost-Europa herwonnen had, dat de nieuwe communistische machthebber de arrogantie van de macht boven de redelijkheid en de eliminatie van de integrale katholieke elementen uit de Poolse maatschappij boven de stabilisatie van de relatie tussen de staat en de Kerk liet prevaleren. Kardinaal Wyszyński legde zich niet neer bij de anti-katholieke koerswending van de regerings-

politiek en trad intransigent ertegen op, maar bleef, in tegenstelling tot Gomulka, zich aan de geest van het gememoreerde compromis houden.

Omdat Kardinaal Wyszyński ook ditmaal niet alleen voor behoud van de rechten en voor de vrijheid van de Katholieke Kerk streed maar tevens voor het welzijn van het volk opkwam en de Poolse nationale belangen in het oog hield, kreeg hij de volle steun van het volk.

Het Vaticaan, dat inmiddels via directe en indirecte contacten een toenadering zocht tot Moskou en Oosteuropese regimes, zond in februari 1967 zijn 'minister van buitenlandse zaken' Aartsbisschop Augustino Casaroli naar Polen om de situatie van de R.K. Kerk aldaar te verkennen en directe contacten met de regering in Warschau op te nemen. Casaroli kreeg alle kansen en volledige vrijheid om alle diocesen te bezoeken en iedereen te spreken die hij maar wilde, zodat hij zich een werkelijk objectief beeld over de positie van de Kerk kon vormen en de opinie van alle lekenorganisaties vernemen. Zijn conclusie was: de toestand en de positie van de Poolse Katholieke Kerk was erg goed; er waren maar twee dringende fundamentele problemen: de noodzaak van de formele regeling van de rechtspositie van de R.K. Kerk binnen het vigerend staatsbestel en de bekrachtiging van de Oder-Neisse-grens door de overeenkomstige vaststelling van de bisdomgrenzen en benoeming van de Ordinarii. De nog andere op te lossen problemen, zoals bijv. kerkenbouw en teruggave van de kerkelijke bezittingen in de op de Duitsers terugveroverde gebieden, waren van praktische aard.

Na demonstraties en stakingen in Gdansk, Gdynia, Szczecin en andere Poolse steden als protest tegen de op 12 december 1970 door de regering afgekondigde prijsverhogingen voor levensmiddelen, en het gewelddadig breken van dit arbeidersprotest door

8) Art. 6 van deze verordening verplicht de diocesane Bisschoppen hun trouw aan de Volksrepubliek en haar rechtsorde 'plechtig' te beloven.

veiligheidstroepen (omstreeks honderd, zo niet meer, arbeiders werden gedood), trad Gomulka, samen met enkele leden van het polit-bureau, af. Er voltrok zich een derde machtswisseling in communistisch Polen: E. Gierek werd partijleider en P. Jaroszewicz de premier.

In de crisisdagen heeft Kardinaal Wyszynski alles gedaan om de gemoederen van het volk tot bedaren te brengen. Voor deze 'patriottische houding' heeft de nieuwe premier op 3 maart 1971 de dank van Gierek aan kardinaal Wyszynski overgebracht. Tevens heeft hij de verzekering gegeven, dat de nieuwe leiding het vaste voornemen had om samen met het Vaticaan en Episcopaat naar een oplossing voor de hangende problemen te zoeken. Kennelijk om dit voornemen geloofwaardig te maken, werden enkele maanden later zonder onderhandelingen de kerkbezittingen in de op de Duitsers herwonnen gebieden aan de R.K. Kerk overgedragen. Op 10 oktober 1971 ontvouwde de minister voor godsdienstaangelegenheden Skarzynski in een redevoering de nieuwe conceptie van de kerkpolitiek en maakte de volgende twee uitgangspunten bekend:

'a. Het kerkelijke bestuursorgaan, het Episcopaat, dient – in overeenstemming met het door het concilie benadrukte apolitieke⁹⁾ karakter van zijn religieuze missie – consequent het socialistische maatschappelijke stelsel van ons land, de politieke oriëntering van Volkspolen als onaantastbare, van nationaal belang zijnde werkelijkheid te erkennen.
b. De Volksstaat zal het duurzame karakter van de religieuze activiteit van de Kerk eerbiedigen en de sociale waarde van haar opvoedkundige functie bij de gelovigen op prijs stellen'¹⁰⁾.

De door Gomulka verbroken contacten met het Vaticaan werden hersteld, maar de eerste gesprekken brachten geen concrete resultaten. Wellicht omdat er aanwijzingen waren dat Moskou wantrouwend op toenaderingspogingen van Warschau tot het Vaticaan reageerde. Maar de curiediplomatie gaf niet op. Zodra op 3 juni 1972 door de Duitse Bondsdag het grensverdrag van

1970 tussen Bonn en Warschau geratificeerd werd, ruimde Paus Paulus VI een belangrijke hinderpaal voor het vergelijk met Warschau op. Op 28 juni 1972 werd namelijk het besluit van de Heilige Stoel bekend gemaakt over de vaststelling van de bisdomsgrenzen voor de Oder-Neisse-gebieden en de benoeming van Ordinarii, waardoor ipso facto de Oder-Neisse-linie als de westgrens van de Poolse Volksrepubliek door het Vaticaan erkend werd. Maar eerst na het bezoek van de Poolse Minister van Buitenlandse Zaken Olszowski op 12 november 1973 aan de Paus begonnen serieuze onderhandelingen tussen Warschau en het Vaticaan, die uiteindelijk (februari 1974) een magere resultaat opleverden. Althans, de 'werkelijke en volledige normalisering van de betrekkingen tussen Kerk en staat', waarnaar Casaroli gestreefd heeft, werden niet bereikt en de adequate institutionalisering van deze betrekkingen, die Olszowski in vooruitzicht heeft gesteld, is niet tot stand gekomen. Er werd namelijk alleen tot 'permanente werkcontacten' besloten. Later (in het begin van 1974) werden deze contacten aldus geformaliseerd: de pauselijke 'reizende Nuntius' Mgr. Luigi Poggi, kreeg een permanent visum voor Polen en Warschau stationeerde in de Poolse ambassade te Rome een bijzonder gevolmachtigd diplomaat (K. Szablewski).

Bij de gememoreerde onderhandelingen was Kardinaal Wyszynski formeel niet betrokken geweest. Maar het resultaat daarvan impliceerde, dat voortaan bij het zoeken naar een duurzame modus vivendi tussen de Poolse Katholieke Kerk en de atheïstische staat het Vaticaan direct betrokken zal worden. Uit de homilie van Wyszynski op 7 februari 1974 gedurende een gezamenlijk met de Pauselijke afgezant (Aartsbisschop Casaroli) gecelebreerde H. Mis bleek, dat ook in de toekomst de houding van het door

9. In het Pools origineel wordt de term 'ponadustrojowy' gebezigd, waarmee bedoeld wordt 'boven de politieke orde staande'.

10) Hansjakob Stehle, *op. cit.*, 381/2.

hem geleide Episcopaat ten opzichte van de staats- en partijautoriteiten onveranderd zou blijven en dat de Poolse Katholieke Kerk voor een 'erkenning van de zelfstandige, wettelijke verkondigingsmissie' verder zou strijden.

Vanaf 1975 intensiverden de contacten tussen Warschau en het Vaticaan en de dialoog tussen het Poolse Episcopaat en de regering werd voortgezet, maar een definitieve regeling van de relaties tussen de staat en de Katholieke Kerk kwam niet in zicht. Kardinaal Wyszyński zag zich zelfs gedwongen in het openbaar een harde stelling in te nemen tegen de voorgenomen wijzigingen van de grondwet. Hij sloot zich aan bij de mening van de katholieke intellectuelen dat het verheffen van het smeden van eeuwige vriendschap met de Sowjet-Unie tot een constitutioneel beginsel Polens nationale souvereiniteit ernstig in gevaar zou brengen. Maar met name veroordeelde hij een bepaling die inhield dat het 'gebruiken van religie voor politieke doeleinden' gerechtelijk gestraft zou worden, omdat dit soort algemeenheid tot onderdrukking kon leiden. De formulering dat 'de rechten van de burgers onafscheidelijk verbonden zijn met eerlijke vervulling van hun plichten aan het socialistisch moederland' beschouwde Wyszyński als een inbreuk op de vrijheid van geloof. Al is er daarna terzake een compromis in het geheim bereikt¹¹⁾, het incident illustreerde dat staat en Kerk scherp tegenover elkaar stonden. Daarin kwam ook geen verandering, toen Gierek begin december 1977 voor privé-audiëntie bij Paus Paulus VI was en daarop Kardinaal Wyszyński Gierek in de Poolse ambassade te Rome ontmoette. Immers, na zijn terugreis uit Rome werd Gierek met een frontale aanval van het R.K. Episcopaat op de communistische staat geconfronteerd. In een in alle kerken voorgelezen herderlijke brief werd de staat voor het verval van alle waarden in de Poolse samenstelling, de morele aftakeling van de natie, de vernietiging van ethische principes en de wanstaltigheid van het onderwijs verantwoordelijk gesteld en alle leerkrachten en opvoed-

kundigen werden gemaand bij de plichtsvervulling uit te gaan van het principe, dat 'de school een algemeen nationale instelling is en zij voor het welzijn van de ganse natie en in naam van de christelijke cultuur werkzaam dient te zijn'¹²⁾.

Tot de normalisering en stabilisatie van de relaties tussen Kerk en staat kwam het ook niet na de keuze (in oktober 1978) van Kardinaal Wojtyła tot Paus en evenmin na het historisch bezoek van deze (Poolse) Paus in

’ De communistische staat kon de moreel-maatschappelijke positie van de kerk niet zekerstellen. ’

juni 1979 aan de Poolse Volksrepubliek. Waarom? Kort voor zijn dood op 28 mei 1981 gaf Kardinaal Wyszyński op deze vraag het volgende antwoord: 'Pogingen tot normalisering van de relaties tussen Kerk en staat hebben tot nu toe geen duurzame resultaten opgeleverd omdat er juridische elementen ontbreken voor de totstandkoming van het echte verdrag'¹³⁾. Men kon wel praktische problemen, zoals de Kerkbezittingen en de kerkenbouw regelen, maar de zekerstelling van de historisch-gegroeide moreel-maatschappelijke functie van de R.K. Kerk in de Poolse samenleving niet.

Solidarność

Met de val van Gierek en het akkoord van

11) Poolse liberalisatie bestaat bij de gratie van het Kremlin, in: *De Tijd*, 13 januari 1978, 32.

12) Polen nach der Romreise Giereks und Wyszyńskis, *Neue Zürcher Zeitung*, 10 december 1977, 5.

13) Michał Horoszewicz, Prymas Polskiego Papierza (De Primaat van de Poolse Paus), *Polityka* nr. 45, 9.11.1985

Gdansk (31 augustus 1980) is een totaal nieuw hoofdstuk begonnen in de relatie tussen Kerk en staat.

Het massale arbeidersprotest tegen de sociaal-economische politiek van de regering en tegen de schending van de rechten van de mens heeft niet alleen de vorming van de onafhankelijke zelfstandige Vakverbond 'Solidarność' tot gevolg gehad, maar heeft tevens een aanzet gegeven tot een stormachtige drang naar fundamentele maatschappelijk-politieke vernieuwing. Het streven naar de authentieke democratisering van de staat en van de samenleving en de gezondmaking van de economie werd algemeen. Binnen de kortst mogelijke tijd onttrokken zich, samen met de 'Solidarność' de overige maatschappelijke organisaties (van boeren tot intelligentsia) aan de overheersing en het gezag van de partij, terwijl vanuit de basisorganisaties van de PZPR spontaan een beweging naar een waarachtige interne democratisering van deze regerende partij ontstond. Op het IXe buitengewone congres van de PZPR werd afstand genomen van 'ernstige fouten' uit het verleden, het hervormingsprogramma voor de 'socialistische vernieuwing' aangenomen en de interne democratisering van de Partij door een vèrgaande wijziging van de statuten mogelijk gemaakt. De Partij bleef echter volharden 'de leidende politieke kracht van de maatschappij bij de opbouw van het socialisme' te zijn. De opvattingen en doelstellingen van de Partij waren diametraal tegengesteld aan die van de door de 'Solidarność' gerepresenteerde meerderheid van de Poolse samenleving. Hierin lag de diepste oorzaak van de politieke strijd tussen de 'Solidarność' en de staatsautoriteiten, waardoor de maatschappelijk-politieke en economische crisis hoe langer hoe ernstiger werd. Te meer omdat de politieke en militaire druk van Moskou en het opperbevel van de strijdkrachten van het Warschaupact op Polen stelselmatig groter werd.

In de uitzonderlijk gevaarlijke situatie van de 'Solidarność'-periode is het morele gezag van de R.K. Kerk en haar Episcopaat nog

verder gestegen en de Kerk werd nolens volens een politieke factor van belang. Eerst door Kardinaal Wyszyński en daarna door zijn opvolger Glomp en hoogstwaarschijnlijk door de Paus, werd een matigende invloed op de strijdende partijen uitgeoefend. Er moet daarbij toegevoegd worden dat zowel het Poolse Episcopaat als ook de Paus de onafhankelijkheid van de vakbeweging en van de maatschappelijke organisaties ten opzichte van de partij en de staat en het recht van het Poolse volk op het ideologisch pluralisme erkenden en bepieetten. Het R.K. Episcopaat stuurde op een compromis aan tussen de Regering en het 'Solidarność'-kamp. Toen in november 1981 een ontmoeting plaatsvond tussen kardinaal Glomp, Jaruzelski en Walesa, ontstond bij de Polen de hoop dat Jaruzelski c.s. de reële maatschappelijk-politieke krachtsverhouding erkenden. Het afkondigen op 13 december 1981 van 'de staat van oorlog' en de internering van het leidend kader van 'Solidarnosc' en van andere maatschappelijke organisaties en andersdenkende intellectuelen toonde echter aan, dat dit een ijdele hoop was.

De ruim één jaar durende 'staat van oorlog', volgens de toenmalige rechterhand van Jaruzelski, vice-premier Rakowski, bedoeld als shocktherapie teneinde 'de ontspoorde massa' weer in het gareel te krijgen en het volk tot gehoorzaamheid aan het gezag te dwingen, heeft per saldo de kloof tussen de gehavende Partij en de meerderheid van het volk vergroot en Jaruzelski tot de meest controversiële na-oorlogse leider gemaakt. In deze tijd van grote beproeving werd de Kerk de toevlucht en toeverlaat van Polen in nood. De geïnterneerden kregen morele en materiële steun. De internationale hulpverlening in natura (levensmiddelen, kleding en medicamenten) naar behoeftig Polen geschiedde door bemiddeling van kerkelijke (katholieke en niet-katholieke) organisaties. Het is ook mede aan de volharding en de diplomatie van het R.K. Episcopaat en ongetwijfeld het Vaticaan te danken dat de meeste geïnterneerde 'Solidarność'-aanhangers

en andere oppositionelen van het regime vrijgelaten werden en dat de 'staat van oorlog' opgeheven werd.

Ondanks het feit, dat bij het 'herstel van rust en orde' door de politie bijna tien arbeiders werden gedood en het Poolse parlement ('Sejm') op voorstel van Jaruzelski 'Solidarność', en andere onafhankelijke vakbonden gedelegaliseerd heeft, waren Walesa c.s. bereid om een dialoog met de regering te hervatten. Jaruzelski huldigde echter de opvatting, dat noch naar de situatie van vóór 21 september 1980 noch naar de toestand van vóór 13 december 1981 teruggekeerd mocht worden. Hij stelde: 'Wij willen dat een sterke staat steun krijgt van de democratisch georganiseerde maatschappij'¹⁴⁾. Walesa en zijn aanhangers konden lid worden van de opnieuw te organiseren vakbond en de belangen van arbeiders conform de grondwet en de in 1982 door het parlement goedgekeurde nieuwe statuten behartigen. Door zich aan te sluiten bij de door hem in het leven geroepen PROM (Poolse beweging van de nationale hernieuwing) konden ook Polen met katholieke of met een andere wereldbeschouwing aan de opbouw van de socialistische samenleving en van de sterke Poolse staat meewerken. Dit standpunt van Jaruzelski is tot op heden niet veranderd. En het is met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid aan te nemen, dat na de machtsovername in Moskou door Gorbatsjow en de resultaten van het XXVIIe congres van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie (25/2-6/3 1986) Jaruzelski's positie in het Sovjetblok dusdanig versterkt is, dat hij 'de leidende rol van de partij' in de Poolse 'socialistische staat' en 'de stuwende rol' van deze partij bij 'de opbouw van de socialistische samenleving op de grondslagen van het marxisme-leninisme' nooit en te nimmer zal opgeven.

Utopie

Juist door de harde leninistisch-orthodoxe opstelling van Jaruzelski is een vooruitzicht op een waarachtige verzoening in Polen tus-

sen communisten en katholieken een politieke utopie.

Maar dat de Katholieke Kerk van Polen naar zo'n verzoening streeft en gelovigen achter haar heeft, is gebleken uit het verloop van het tweede bezoek van de Paus aan Polen in juni 1983. Immers, miljoenen en miljoenen Polen hebben toen de afhankelijkheid aan de Kerk gemanifesteerd en Johannes Paulus II heeft door zijn ontmoeting met Walesa duidelijk te verstaan gegeven dat hij voor de dialoog is en achter de maatschappelijke idealen van 'Solidarność' staat. Bovendien heeft de Paus op het hoogtepunt van zijn bezoek dit ondubbelzinnig in zijn toespraak tot het Poolse Episcopaat in het Poolse nationale pelgrimsoord Czenstochowa verklaard. 'De meest brandende wens van mijn hart is, – aldus de Paus – dat mijn tegenwoordige bezoek aan het Vaderland een bijdrage zal leveren ter verwezenlijking van al deze doelstellingen, die tot uiting kwamen bij de voorbereiding (van dit bezoek). Zij betreffen de fundamentele aangelegenheden voor het leven van het volk, voor zijn moraal, voor zijn toekomst. Zeer en intens bid ik samen met U om dit alles! Ononderbroken volg ik de inspanningen van het Poolse Episcopaat voor de vervulling van de evangelische missie van de Kerk. Deze missie vervult U voor de ogen van de ganse Poolse samenleving en tegelijkertijd van de wereld. Immers, de gebeurtenissen van de laatste jaren in Polen hebben de aandacht van de brede opinie op de Kerk in Polen gevestigd. Eeuwenlange historische ervaringen, vooral ervaringen van de laatste eeuwen, maar misschien nog meer van de laatste decennia, laten zien dat de Kerk in Polen blijft in een diepgewortelde verbondenheid met het volk. Het is een evangelische en pastorale verbondenheid. Zij blijft op dezelfde lijn, op welke de tegenwoordige Kerk wenst te zijn – in de geest van 'het Evangelie en van het Vaticanum II' – 'de Kerk van de armen', zonder zich daardoor

14) Zie: O. Kuschpéta, Polen na één jaar staat van beleg aan economische afgrond, *Elseviers Weekblad 11 december 1982*, 25.

enigszins af te sluiten voor wie dan ook, noch met betrekking tot elke maatschappelijke groepering, noch met betrekking tot elke mens. 'Want de mens is de eerste en de fundamentele weg van de Kerk', zoals ik heb geuit in de Encycliek 'Redemptor hominis'. 'De Kerk van de armen' betekent verschillende engagementen op de aarde in het belang van de mens, van zijn geestelijke en materiële behoeften, van zijn fundamentele en onontbeerlijke rechten. Deze engagementen beantwoorden aan verschillende situaties. In verschillende situaties gaat het vooral om verschillende behoeften en om verschillende rechten van de mens'¹⁵. Uiteraard volgt het Poolse Episcopaat in zijn opstelling ten opzichte van het Jaruzelski-bevind en zijn stellingname ten opzichte van de maatschappelijk-politieke tegenstellingen en de economische crisis in Polen de boven aangestipte richtlijn van de Paus. Getuige het volgende citaat uit het Communiqué van de 207e plenaire conferentie van het Episcopaat van Polen van 23 juni 1985: 'De Bisschoppen hebben zich met grote zorg gebogen over de problemen van het land, dat nog steeds een veelzijdige crisis doormaakt. De Kerk, meer dan 1000 jaar verbonden met het volk, levert haar bijdrage aan de oplossing van deze crisis door de verkondiging van het Evangelie, van de vrede en van de beginselen van de sociale rechtvaardigheid. Daardoor is het initiatief ontstaan voor het in het leven roepen van de Stichting van de landbouw (Fundacja Rolnicza), waarvan de doelstelling is de ondersteuning van de ontwikkeling van de gezinslandbouwbedrijven'. En verder: 'De Kerk spreekt zich uit voor het zoeken naar maatschappelijke vrede die tot een waarachtige nationale overeenstemming leidt. De maatschappelijke vrede is afhankelijk van de eerbiediging van de rechten van de mens: het recht op waarheid, vrijheid, gerechtigheid en liefde en civiele (burgerlijke) rechten dienen rekening te houden met de natuurlijke menselijke wetten. Niemand mag vervolgd worden voor de uiting van zorg over het algemeen belang anders dan de opvatting daarover is van de

machthebbers'¹⁶.

In zijn streven naar een nationale verzoening volgt het Poolse Episcopaat een onafhankelijke koers. In het bovenaangehaalde Communiqué wordt gesteld dat het Episcopaat de leer van het Vaticanum II als de leidraad voor zijn handelingen beschouwt. Derhalve vereenzelvigd de Poolse Kerk zich in geen enkel opzicht met een politieke richting noch bindt zij zich aan welk politiek systeem dan ook. Maar zij respecteert 'de evangelische waarheid verkondigend' en zij steunt 'tevens de politieke vrijheid en verantwoordelijkheid van de staatsburgers'. Daarbij wordt verwezen naar het besluit van het Vaticanum II dat 'de Kerk toch steeds en overal waarachtige vrijheid dient te hebben bij de geloofsverkondiging, bij de verkondiging van haar sociale leer, bij de vervulling op ongedwongen wijze van haar opdracht onder de mensen, maar ook bij het geven van haar morele beoordeling zelfs over zaken betreffende politiek, indien dit de grondrechten voor het individu of het zieleheil vorderen.....'¹⁷.

Deze onafhankelijke koers werd duidelijk gedemonstreerd bij de laatste parlementsverkiezingen (13 oktober 1985). Het Episcopaat heeft nagelaten om aan de gelovigen een stemadvies te geven, d.w.z. of te gaan stemmen (wat Jaruzelski wilde) of de verkiezingen te boycotten (wat Walesa en de ondergrondse leiding van de verboden 'Solidarność' wensten). Maar na de verkiezingen verklaarde Kardinaal Glemp aan de 'Familia Christiana': 'Terug naar de dialoog. Het is noodzakelijk, indien men wil, dat het land leeft en zich ontwikkelt en dat mensen het vertrouwen terugwinnen'. En hij voegde er aan toe: 'de Kerk is bereid een eigen bijdrage te leveren, maar het moet duidelijk zijn,

15) Jan Pawel II, *Przemówienia Ojca Świętego podczas drugiej Wizyty w Ojczyźnie 16 – 23 czerwca 1983* (Johannes Paulus II, Toespraken van de Heilige Vader gedurende het tweede bezoek aan het Vaderland 16-23 juni 1983) (Poznań 1984) 79.

16) Komunikat z 207 Konferencji plenarnej Episkopatu Polski, *Tygodnik Powszechny* (Algemeen Weekblad) (nr. 26 van 30 juni 1985, Kraków), 1 en 3.

17) Ibidem.

dat enerzijds zij nooit afstand zal doen van haar plicht de gehele evangelie te verkondigen en anderzijds zij ook niet wil, door een partij als politiek instrument misbruikt te worden'¹⁸⁾.

Ruimte

Door de telkens opkomende ernstige maatschappelijke en economische crises in de Poolse Volksrepubliek en de principiële volharding van wijlen Kardinaal Wyszyński zag zich de communistische PZPR gedwongen hoe langer hoe meer ruimte voor de activiteiten van de Katholieke Kerk toe te staan. De politiek van de PZPR, gericht op de uitschakeling van de Katholieke Kerk als een onafhankelijk subject van de Poolse samenleving, de secularisatie van deze samenleving en de marxistisch-leninistische indoctrinatie van de naoorlogse generaties, is zo goed als mislukt. Het is ook de Partij niet gelukt de Katholieke Kerk letterlijk binnen de muren van de kerkgebouwen terug te dringen, d.w.z. van de katholieke godsdienst een afstervende folklore te maken wat bijv. de Russische communisten met de Russische Orthodoxe Kerk wel gelukt is. Integendeel, heden ten dage is de Poolse samenleving zonder de Katholieke Kerk ondenkbaar. Het is wel zo, dat de communistische PZPR alle staatsinstellingen, administratieve organen en het politionele en militaire apparaat beheerst, maar het is ook een feit dat de Poolse samenleving in haar meerderheid zich met de marxistisch-leninistische ideologie noch met 'de leidende partij' (PZPR) en de staat in de leninistische zin (dus de machtsinstuties), identificeert. Bovendien zag zich de Partij gedwongen vanaf 1981, met onderbreking gedurende de staat van beleg, feitelijk een ideologisch pluralisme te erkennen, wat vanuit de Moskouse optiek in beginsel en politiek ondenkbaar en ontoelaatbaar is. Dit ideologische pluralisme wil zeggen, dat ook een ongelovige lid kan worden van de partij en dat niet-communisten aan de activiteiten van de staat (vanaf lagere organen tot en met de Sejm (parlement) en de Minister-raad toe), deel kunnen nemen.

Zonder twijfel is het geestelijk klimaat in de laatste jaren aanzienlijk verbeterd. Het is grotendeels aan de 500 dagen van de periode 'Solidarnosc' te danken. Polen zijn gedurfter en regimekritischer geworden. Er is geen volledige persvrijheid in Polen, maar zelfs partijorganen zijn opener en kritischer geworden. Er verschijnen ondergronds talrijke tijdschriften en zelfs boeken. Het politieke monopolie van de regerende PZPR is echter niet gebroken, maar het monopolie van deze partij op de voorlichting en informatie wel. Het aantal katholieke kranten en tijdschriften is na 1982 groter geworden en het niveau daarvan gestegen. Helaas is de toewijzing van het papier te karig, zodat de totale oplage van al deze uitgaven slechts 1.160.000 bedraagt, een fractie in vergelijking met de oplage van de partijpublicaties. En tenslotte is de activiteit van de Katholieke intelligentsia en kunstenaars toegenomen.

De tolerantie van de partij en van de regering ten opzichte van de katholieken en andersdenkenden is groter geworden. Toch heeft het tragische geval van priester Popieluszko, op 19 oktober 1984 door de agenten van de staatspolitie op gruwelijke wijze vermoord, bewezen dat er binnen de regeringskringen nog groepen zijn die de Katholieken als de 'vijanden des volks' beschouwen. En uit het artikel van de voorlichtingsminister Urban, met het pseudoniem Jan Rem ondertekend en begin april door het officiële persbureau (PAP) verspreid, blijkt dat de kerkpreken van bisschoppen en van priesters op band worden opgenomen om te kunnen bewijzen dat het 'clericale extremisme een lastige ballast voor de relaties tussen de staat en de Kerk vormt' en 'de geloofwaardigheid van de Kerk bij de dialoog met de staatsorganen vermindert'¹⁹⁾. Een en ander getuigt ervan dat de partij- en staatsleiding de Katholieke Kerk, het Episcopaat en de priesters niet vertrouwt.

Herhaaidelijk heeft Jaruzelski aan de buiten-

18) Citaat ontleend aan *Zycie Warszawy* (nr. 291 van 14/15 december 1985) 5.

19) Zie: *Zycie Warszawy* (nr. 80 van 5/6 april 1986) 6.

landse kranten ('Stern', 'Il Tempo' en 'Le Monde')²⁰⁾ verklaard dat hij voor de dialoog met het Poolse Episcopaat en de Paus is, echter over een concordaat met het Vaticaan rept hij niet. Maar de rechtspositie van de Katholieke Kerk en haar door de eeuwen heen gegroeide geestelijke en moreel-maatschappelijke rol in de Poolse samenleving kan alleen door een concordaat of door een nationale organieke wet veilig gesteld worden. Of Jaruzelski bereid is de rechtspositie op een van deze wijzen te regelen blijft vooralsnog een open vraag. Maar het was de wens van wijlen Kardinaal Wyszynski. Derhalve heeft hij destijds zijn toenmalige juridische medewerker en de tegenwoordige Primaat Glemp met het ontwerpen van een concept van de rechtsregeling van de positie van de Katholieken in de Volksrepubliek en van de normalisatie van de betrekking tussen de Kerk en de staat belast.

Uit alles blijkt dat de tegenwoordige kerkpolitiek van Jaruzelski c.s. een opportunistisch karakter draagt. Enerzijds wil men de autoriteit van de Paus en het Episcopaat en de verbondenheid van de Kerk met de gelovigen benutten om de lijdelijke houding van de brede massa ten opzichte van het vigerende politieke en sociaal-economische systeem van Polen en een latente vijandigheid van grote scharen van de bevolking ten opzichte van de Jaruzelski-equipe en van de heersende elite in positieve richting om te buigen, en ook om de passieve en actieve (legale en ondergrondse) politieke oppositie voor het beleid van Jaruzelski te winnen. Anderzijds wil men bij de Poolse Katholieke hiërarchie en bij de Paus steun vinden bij de pogingen om de politieke en vooral economische betrekkingen met de NAVO-landen te normaliseren. Zo verklaarde minister Urban namens de regering op een recente persconferentie naar aanleiding van geruchten over een bezoek van de Paus aan zijn vaderland in 1987: 'Het is in het belang van de staat en van het Poolse volk, dat het eventuele bezoek van het hoofd van de Rooms-Katholieke Kerk aan het Vaderland vooruitgang

brengt bij de versterking van de nationale consensus en van de vereniging van de Polen rondom de belangrijkste zaken voor Polen, en dat het een bijdrage levert voor de stabilisatie en ontwikkeling van positieve waarden in het leven van onze samenleving. Het dient ook de positie van Polen in de wereld te versterken'. Echter, zo voegde Urban er aan toe, dit bezoek moet voorafgegaan worden door het wegnemen van alle obstakels die de relatie tussen de Kerk en

' Jaruzelski zal in de toekomst trachten de verloren ideologische positie terug te winnen. '

staat vergiftigen, d.w.z. 'religieuze oorden en kerkelijke activiteiten mogen niet misbruikt worden voor de politieke strijd tegen de Poolse staat en waarden waarop de Poolse Volksrepubliek rust' en er moet een einde komen aan 'het strijdende clericalisme van sommige priesters en aan het ondergraven van het beginsel van de scheiding van Kerk en staat'²¹⁾.

Het is aannemelijk dat ook in de toekomst de kerkpolitiek van Jaruzelski een opportunistisch karakter zal dragen, met dien verstande, dat de partij zal trachten de verloren ideologische positie terug te winnen. Dat kan men althans afleiden uit het concept van het nieuwe partijprogramma, dat ter goedkeuring wordt voorgelegd aan het in juni te houden Xe congres van de PZPR. 'De partij

20) Zie: *Tribuna Ludu*, nr. 284 van 6 december 1985, *Zycie Warszawy*, nr. 34 van 10 februari 1986 en *Zycie Warszawy*, nr. 55 van 6 maart 1986.

21) *Zycie Warszawy* (nr. 78 van 3 april 1986) 6.

streeft – aldus dit concept – naar de verdringing uit het maatschappelijk bewustzijn van de reactionaire traditie, van de anachronistische politieke concepties, van de mitomanie en van het obscurantisme. (De partij) strijdt in het bijzonder tegen de verbreiding van het kleinburgerlijke egoïsme en van de eigendoms cultus ....

.... tegen de schadelijke opvattingen over een antagonistische indeling in staat en samenleving (conform de officiële ideologie is Polen een volksstaat, d.w.z. dat de belangen van de staat en van het volk identiek zijn – O.K.), tegen de uitingen van het nationalisme als ook tegen de recidives van het politieke en gewoonteclericalisme, dat een sfeer van intolerantie scheidt en ons in cultureel opzicht in vergelijking met de moderne maatschappijen achteruit zet²²). Niet minder sprekend in dit verband is nog het feit dat in het concept van het nieuwe partijprogramma niet meer voorkomt artikel 14 van het VIle hoofdstuk van het nu nog geldende program²³) inzake onderwijs en opvoeding, waarin o.a. het volgende wordt gesteld: 'Het beginsel van het algemeen openbare karakter van de school scheidt optimale voorwaarden voor de verwezenlijking van het idee van de geloofstolerantie en garandeert voor de leerling de vrijheid van keuze van een wereldbeschouwing'. Daarentegen wordt nu gesproken over de 'onderwijskundige en opvoedkundige rol van de Poolse *socialistische school*', die in 'het *doelmodel* van het onderwijs' o.a. ook '*de eenheid van de vormende en opvoedkundige functie* van de school, de *consequente ideële beïnvloeding conform het socialistische persoonsmodel* ..... dient te verzekeren'²⁴) (cursiveringen van de auteur).

Als wij nu de boven aangehaalde uitlatingen van minister Urban en citaten uit het nieuwe partijprogramma vergelijken met de opvattingen van de Paus en van het Poolse Episcopaat, dan moeten wij concluderen dat beide partners verschillend denken over 'de evangelische missie' van de Katholieke Kerk in Polen. Daarom zal vooralsnog de verhouding tussen de R.K. Kerk en de volksdemo-

cratische Poolse staat verre van stabiel blijven.

Geraadpleegde literatuur

Z teorii rewolucji socjalistycznej (Uit de theorie van de revolutie; bijdragen van: Marian Doerosielski en Ryszard Gradowski) en Wokół religii i polityki wyznaniowej (Rondom de religie en de godsdienstpolitiek; bijdragen van: Wiesław Myslek en Eryk Sztেকker) in het theoretisch en politiek orgaan *Nowe Drogi* (Nieuwe wegen) (nr. 10, oktober 1985) 99 t/m 150.

Linia, która sprawdza się w życiu (Politieke richtlijn, die zich in praktijk verwezenlijkt) en Problemy dialogu (Problemen van de dialoog; bijdragen van: Tadeusz Mendelski en Tadeusz Pluzanski) in *Nowe Drogi* (nr. 12, december 1985) 10 t/m 17 en 114 t/m 143. Maciej Poleski, Polska polityka (Poolse politiek) in *Kultura* (nr. 1/2, Parijs, 1986) 7 t/m 40.

22) *Zycie Warszawy* (nr. 42 van 19 februari 1986) 3.

23) Aangenomen d.d. 20 juli 1981 op het IXe Buitengewone congres van de PZPR en bedoeld als het program van 'de socialistische vernieuwing'. De uitgave van '*Trybuna Ludu*', Warszawa (juli 1981) 19/20.

24) *Zycie Warszawy* (nr. 42 van 19 februari 1986) 3.